

ЭТНАКУЛЬТУРНЫЯ КАШТОЎНАСЦІ: МЕХАНІЗМ ЗАМАЦАВАННЯ І АКТУАЛІЗАЦЫІ

Праблемы развіцця нацыянальнай культуры, адраджэння гістарычных, культурных і рэлігійных традыцый, захавання этнакультурнай цэласнасці фарміравання нацыянальнай ідэнтычнасці паўстаюць перад рознымі народамі на постсавецкай прасторы. Яны з'яўляюцца ў пачатку XXI ст. надзвычай актуальнымі і для беларускага этнасу. Гэтыя праблемы клапацяць не толькі навукоўцаў, але і палітыкаў, ідэолагаў, эканамістаў, але і кожнага чалавека, які сутыкаецца з неабходнасцю вырашэння асабіста для сябе пытанне сваёй нацыянальнай прыналежнасці. Ва ўмовах глабалізацыі сусветнай супольнасці, зменлівасці культурных прашсаў паўстае неабходнасць звяртацца да пытанняў развіцця этнічнай культуры, фарміравання этнакультурных каштоўнасцяў, удакладнення тэорыі культурнай традыцыі, сэнсу этнакультурных стэрэатыпаў паводзін, выяўлення значэння этнакультурнай дзейнасці для інкультарацыі беларускага грамадзяніна.

Этнічная культура ўяўляе сабою сістэму «культуры жыццезабеспячэння» этнасу. Яна ўключае рытуалы і абрады, легенды, спецыфічныя элементы ідэалогіі, знакі, спосабы калектыўнага пражывання і дзейнасці і іншыя элементы, а таксама этнакультурныя каштоўнасці, якія аб'ядноўваюць у сабе рэлігійны светапогляд і культ, этычныя погляды і этыкет, градыцыі і звычай, спецыфічныя жанры мастацтва, архітэктuru, сістэму аховы здароўя, жыллёвага ўкладу, формы міжасобасных зносін. Перадача і засваенне асноўных культурных каштоўнасцяў, іх развіццё і перайначванне забяспечваецца з улікам сацыяльна-палітычных і сацыяльна-эканамічных умоў дзякуючы пераемнасці. Сутнаснае ядро этнічнай культуры складаюць традыцыйныя ідэі, якія гістарычна склаліся, і з'яўляліся дамінантнымі на працягу гістарычнага развіцця народа.

Ю.В. Чарняўская піша: «Этнічныя каштоўнасці — гэта сукупнасць жыццёвых усталёвак, арыенціраў, ідэалаў, сэнсаў, культурных традыцый, якія самі чальцы этнаса лічаць найболей характэрнымі і важнымі для свайго народа і, у канчатковым рахунку, для прызначэння чалавека наогул. Цяпер у незалежных рэспубліках найболей папулярныя каштоўнасці экалагічнага выжывання народаў; каштоўнасці роднай мовы і культурнай спадчыны; каштоўнасць гістарычнай тэрыторыі, каштоўнасць патрыятызму і, мабыць, асноўная - каштоўнасць *этнічнасці*, этнічнай (ці нацыянальнай) ідэнтычнасці, якая, з аднаго боку, месціць, аб'ядноўвае ў сабе ўсе пералічаныя, але, з іншай, з'яўляецца значна больш шырокай: бо стаўленне да адных і тых жа каштоўнасцям у розных народаў мае розны характар, іншы спосаб суаднясення сябе з імі» [2].

Этнакультурныя каштоўнасці складаюцца не пад уплывам біялагічных і псіхабіялагічных умоў — яны сутнасць і наступства сацыяльнага жыцця грамадства. Да этнакультурных каштоўнасцяў можа адносіцца, у прыватнасці, сістэма маральных нормаў, законаў і забарон (табу), сюды ж уваходзіць і грамадскае паняцце справядлівасці. Этнакультурныя каштоўнасці не ствараюцца чалавекам, не ствараюцца ідэолагамі, а апрыйёрна закладваюцца ў індывіда грамадствам як правіла паводзін, як аснова этнічнай свядомасці.

Мадэлі паводзін індывідаў у тых ці іншых сітуацыях, так як і эстэтычныя ідэалы ствараюцца і захоўваюцца ў культурнай традыцыі народа. Як адзначае Э. Маркаран, культурная традыцыя — гэта выяўлены ў сацыяльна арганізаваных стэрэатыпах групы вопыт, які шляхам прасторава-часовай трансмісіі акумуляецца і ўзнаўляецца ў розных чалавечых калектывах. Дынаміка культурнай традыцыі ёсць бесперапынны працэс пераадолення адных відаў сацыяльна арганізаваных стэрэатыпаў і ўтварэння новых. Тым самым дзеянне культурнай традыцыі можна атаясаміць механізму генетычнага ўзнаўлення біялагічнага матэрыялу. Культурная традыцыя складаецца з такіх феноменаў, як рытуал і звычай. Не ўсякі вопыт уключаны ў традыцыю, а толькі той, які актывізуецца ў дадзенай сацыяльнай прасторы [3].

Стэрэатып, як інварыянт нормы, існуе імпліцытна ў штодзённай свядомасці суб'екта. Норма дэтэрмінуецца калектыўным досведам, які ўвабраў у сябе веды варыянтаў паводзін і прапануе аптымальны спосаб дзеянняў у вызначанай сітуацыі. Стэрэатып жа фарміруецца спантанна, веды пра рэальнасць у дадзеным феномене суб'ектыўныя. Дадзеная з'ява злучана з фарміраваннем у структуры свядомасці індывіда матывацыйнай структуры, якая базуецца на забабонах, забабонах і інш. Па

сваёй прыродзе стэрэатып існуе як у згодзе з унутранымі перакананнямі чалавека, так і ў супярэчнасці з ім. Стэрэатып фарміруецца падчас сацыялізацыі і выконвае функцыю стварэння адзінства вызначанай групы. Тая ці іншая сітуацыя, якая паслужыла ўзнікненню стэрэатыпу, фарміруе вызначанае ўяўленне пра вызначаны род рэчаў, як правіла, дадзенае ўяўленне мае глыбокае эмацыйнае падмацаванне. Пасля індывід, сутыкаючыся з сітуацыяй, прыблізна падобнай з першай, успрымае яе аўтаматычна, гэта значыць у яго свядомасці запускаецца адмысловы механізм, які па сваёй функцыі абараняе псіхіку індывіда ад перагружак, эканоміць яго высілкі пры ўспрыманні ідэнтычных рэалій.

Аснова этнічных паводзін — гэта сукупнасць вобразаў геаграфічнага і сацыяльнага асяроддзя, захаваная ў раннім дзяцінстве, якая неўсвядомлена ўжываецца чалавекам як крыпэрыі адзнакі ў генетычнай праграме выбару свой-чужы пры кантакце з іншым індывідам. У выніку засваення этнічных канстант складаецца стэрэатып паводзін, які з'яўляецца асноўнай вызначальнай прыкметай этнічнасці. Гэты стэрэатып паводзін, які з'яўляецца асноўнай вызначальнай прыкметай этнічнасці, складаецца, прынамсі, з двух складнікаў: 1. эталагічнай дамінанты (асновы этнічных паводзін); 2. каштоўнаснай дамінанты (цэнтральнай тэмы этнасу).

Людзі са сфарміраванымі этнакультурнымі каштоўнасцямі інстынктыўна адчуваюць — «гэта наша» і адчуваюць менавіта таму, што гэтыя каштоўнасці ў іх апрыёрна закладзены.

Даследчына этнакультурных каштоўнасцей калмыкаў Ц.А. Бадмаева прыйшла да высновы, што «працэс канструавання этнакультурных каштоўнасцяў ажыццяўляецца шляхам захавання помнікаў традыцыйнай культуры, адраджэння рэлігійных духоўных каштоўнасцяў, рэканструкцыі традыцыйнай нацыянальнай пісьменнасці, нацыянальнай гісторыі і філасофіі, народнай медыцыны, вуснай народнай творчасці і засваення агульнасусветных і агульнанацыянальных культурных каштоўнасцяў. Аптымізацыі і этнічнай культуры ва ўмовах зменлівага грамадства, якое бесперапынна абнаўляецца, спрыяе памяць пра і мінулае, вяртанне ў жыццё традыцый і звычаяў, што маюць пазітыўныя пачаткі, якія выдуць чалавека да і дасканаласці, а грамадства — да стабільнасці і гармоніі. Найважней каштоўнасцю становіцца сам чалавек, здольны да засваення новых ведаў і прыняцця нестандартных рашэнняў» [1, с. 5].

Важнае значэнне мае ўключэнне індывідаў у этнакультурную дзейнасць — дзейнасць па вывучэнні, захаванні, вытворчасці, распаўсюджванні, спажыванні, трансляванні этнічных і этнакультурных каштоўнасцяў, мэтай якой з'яўляецца псіхапагічнае, эмацыянальнае і інтэлектуальнае ўсведамленне сваёй прыналежнасці да этнаса, засваенне нормаў і стэрэатыпаў паводзін, фарміраванне каштоўнага стаўлення да сваёй культуры.

Спіс літаратуры:

1. Бадмаева, Ц.А. Этнакультурные ценности калмыков: диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.13 / Ц.А. Бадмаева. - Элиста, 2007. - 159 с.
2. Чернявская, Ю. Народная культура и национальные традиции / Ю. Чернявская. - Минск: Беларусь, 2000. -198 с.
3. Маркарян, Э.С. Узловые проблемы теории культурной традиции / Э.С. Маркарян // Советская этнография. - 1981. - № 2. - С. 78-96.